

Hazebrouck-Souche, V., *Spiritualité, sainteté et patriotisme. Glorification du Brabant dans l'oeuvre hagiographique de Jean Gielemans (1427-1487)* (Hagiologia. Études sur la sainteté en occident 6; Turnhout: Brepols, 2007, 560 + [16] blz., €85,-, ISBN 978 2 503 52617 1).

In de reeks 'Hagiologia. Études sur la sainteté en occident - Studies on Western Sainthood' verscheen in 2007 een bijdrage van de hand van Véronique Hazebrouck-Souche over de Brabantse hagiograaf en geschiedschrijver Johannes Gielemans (1427-1487). In een tijdsbestek van nauwelijks twintig jaar compileerde deze regulier kanunnik uit het Rooklooster nabij Brussel een viertal hagiografische werken, elk bestaande uit meerdere delen, waarin de levens en daden van duizenden, voornamelijk Brabantse, heilige mannen en vrouwen bijeengebracht zijn. Hiernaast verzamelde en verenigde Gielemans ook tal van andere (historische) teksten die voor de vroomheidsgeschiedenis en de monastieke geschiedenis van de laatmiddeleeuwse Nederlanden van groot belang zijn. In *Spiritualité, sainteté et patriotisme* beschrijft Hazebrouck-Souche op zeer grondige wijze het religieuze en hagiografische discours van deze veelzijdige Brabander.

Het boek is opgebouwd uit drie delen, waarin de auteur in verschillende hoofdstukken achtereenvolgens ingaat op de hagiograaf Gielemans, de constructie van een Brabantse heilige identiteit (*terra beata brabantiae*) en de positie van Gielemans tussen mystiek en Moderne Devotie. Deze laatmiddeleeuwse religieuze beweging heeft in de Zuidelijke Nederlanden, en voornamelijk in het hertogdom Brabant, vanaf het begin van de vijftiende eeuw en versterkt vanaf ongeveer 1450, geleid tot de stichting van nieuwe gemeenschappen, maar vooral tot de opname en beïnvloeding van reeds bestaande kloosters. Gielemans moet gezien worden als een representant van deze nieuwe religieuze geïnspireerdheid, maar zoals de auteur terecht concludeert, blijft hij op literair vlak sterk vasthouden aan een ouder cultureel repertoire. In het eerste (inleidende) deel van haar studie schetst Hazebrouck-Souche op heldere wijze niet alleen het beeld van de hagiograaf Gielemans, maar worden tevens zijn vier belangrijkste werken achtereenvolgens kort beschreven en getypeerd. Dat dit geen sinecure is, blijkt wel uit de grote omvang van vooral het *Sanctilogium* (meer dan duizend folios verdeeld over vier banden).

In het tweede deel behandelt de auteur de wijze waarop Gielemans notie geeft van een sterk ontwikkeld regionaal natiebesef. Hierin speelt de figuur van Karel de Grote een centrale rol, niet alleen als belichaming van het ideaalbeeld van de christelijke held, maar ook als verpersoonlijking van een tijd van vrede en voorspoed. Hazebrouck-Souche laat aan de hand van verschillende voorbeelden zien hoe bij Johannes Gielemans een Brabants patriotisme verweven raakte met een hagiografisch discours. Ze ondersteunt haar betoog met verschillende grafieken en tabellen, die jammer genoeg alleen niet altijd even verhelderend werken, zeker omdat het voor de lezer moeilijk is na te gaan waar de verschillende percentages op gebaseerd zijn. Een andere kritische opmerking bij dit deel is dat de auteur gemakkelijk voorbij gaat aan de

ontstaansgeschiedenis van de hagiografische teksten en er bijvoorbeeld geen aandacht is voor 're-écritureproblematiek'.

In het laatste deel van deze studie zet de auteur de al eerder genoemde duale positie van Gielemans tussen een oudere traditie aan de ene kant en de Moderne Devotie aan de andere kant verder in de verf. In het oeuvre van Johannes Gielemans zien we een aantal tradities samenkomen; namelijk een ouder hagiografisch discours, een mystieke traditie die teruggaat op de Groenendaler mysticus Jan van Ruusbroec (1293-1381) en een sterk christocentrisch gerichte spiritualiteit van de Moderne Devotie. Hoewel de auteur er goed in geslaagd is deze ogenschijnlijk tegengestelde krachten in het werk van Gielemans uiteen te zetten, zijn er een aantal kritische kanttekeningen te plaatsen bij dit derde deel. Het eerste punt wordt door de auteur in feite zelf reeds onderkent, wanneer zij op bladzijde 417 opmerkt dat het moeilijk is om de invloed van de spiritualiteit van de Moderne Devotie precies aan te geven. Immers de aan de Moderne Devotie toegeschreven thema's die terug zijn te vinden in de werken van Gielemans zijn karakteristiek voor de gehele late 'middeleeuwen en zeker niet alleen specifiek voor de spiritualiteit van deze religieuze beweging. Een tweede opmerking ligt in het verlengde hiervan, namelijk het feit dat de auteur de mystieke traditie geworteld in de Zuidelijke Nederlanden en de noordelijk georiënteerde Moderne Devotie als twee aparte, afgescheiden entiteiten en stromingen lijkt te beschouwen die weliswaar deels samenkomen in het werk van Gielemans, maar desalniettemin gescheiden werelden zijn. Recent onderzoek heeft nu juist, specifiek voor de Moderne Devotie, aangetoond dat er alleen al binnen deze beweging meerdere groepsculturen zijn ontstaan in de loop van de vijftiende eeuw en dat we niet van dé Moderne Devotie meer kunnen spreken. Een derde vraag die na het lezen van dit deel opkwam, is naar het functioneren van de teksten van Gielemans in de praktijk van de dagelijkse geloofsbeleving binnen de gemeenschappen waarin de handschriften zijn overgeleverd. Dit is lijkt mij van belang om vooral te kunnen bepalen in hoeverre Gielemans' teksten zoals Hazebrouck-Souche stelt ook daadwerkelijk (voor latere generaties) identiteitsvormend gewerkt hebben.

Ten slotte nog enkele meer stilistische opmerkingen. De tekst is vlot geschreven en daardoor zeker ook voor een breder wetenschappelijk publiek toegankelijk. Een kritiekpunt is dat de auteur zichzelf op verschillende plaatsen onnodig herhaalt, hetgeen de leesbaarheid niet altijd vergemakkelijkt. Het is zeer prettig dat in de lopende tekst consequent een vertaling is opgenomen van de Latijnse tekstfragmenten. Hazebrouck-Souche besluit haar boek over Gielemans met enkele uitgebreide bijlagen. In de eerste bijlage wordt de handschriftelijke context van de besproken werken verder uit de doeken gedaan, waarbij er ook, en dat is prijzenswaardig, aandacht is voor codicologische kenmerken. Dit zorgt voor een uitstekende ontsluiting van het omvangrijke bronnencorpus. Bovendien laat het de grote kennis van en affiniteit met het bronnenmateriaal zien. De kleurrijke afbeeldingen die volgen op de bijlagen illustreren het rijke karakter van de teksten van Gielemans.

De studie van Hazebrouck-Souche opent vele nieuwe onderzoeksperspectieven naar de laatmiddeleeuwse vroomheid in het algemeen en het hagiografische discours binnen de Moderne Devotie in het bijzonder. Zoals de auteur

in de inleiding zelf terecht opmerkt, verdient een dusdanig *monument* als het omvangrijke oeuvre van Johannes Gielemans een kritische editie waarin alle facetten van dit zeer rijke corpus teksten worden blootgelegd.

Bas Diemel, Universiteit Gent

Jonge, K. de, Ottenheym, K.A. (eds.), *Unity and Discontinuity. Architectural Relations between the Southern and Northern Low Countries 1530-1700* (Architectura moderna 5, Turnhout: Brepols, 2007, viii + 428 blz., €89,-, ISBN 978 2 503 51366 9); Tussenbroek, G. van, *The Architectural Network of the Van Neurenberg Family in the Low Countries (1480-1640)* (Oorspronkelijk dissertatie Utrecht 2001, Architectura moderna 4; Turnhout: Brepols, 2006, ix + 250 blz., €75,-, ISBN 2 503 51847 8).

Nederland en België kennen geen gezamenlijke architectuurgeschiedschrijving. Sinds 1830 is de geschiedenis van de bouwkunst in de beide Lage Landen voornamelijk afzonderlijk geschreven. Nadat men de schilderkunst in Vlaamse en Hollandse scholen had ondergebracht, werd de scheiding vervolgens in de beschouwing van de bouwkunst voortgezet. Vanaf 1860 doorliepen Nederlandse architecten bovendien een nieuwe, zwaar nationaal historisch gefundeerde leerschool met als doel de ontwikkeling van een nieuwe vormgeving die als typisch Nederlands kon gelden, waarvoor men teruggreep naar de tijd van de Opstand. Deze koers bleek zo succesvol dat men op het einde van de negentiende eeuw in Nederland een eigentijdse architectuur had ontwikkeld met een belangrijke 'Oud-Hollandsche' pijler. Synchroon daarmee creëerde een kleine groep schrijvende architecten een geschiedschrijving van de bouwkunst die buitenproportioneel veel aandacht schonk aan de ontwerpende architect of 'bouwkunstenaar' en aan het eigene van een nationale architectuurstijl. Het was ongewenst om al te nadrukkelijk in te gaan op de gemeenschappelijkheden met België en zo verdween bijvoorbeeld de grote invloed van Vlaamse immigranten op de architectuur in het noorden allengs uit beeld. In de twintigste eeuw werden deze en andere opvattingen telkens nieuw leven ingeblazen en tot afgekloven clichés, waarin het land van Rembrandt en het land van Rubens – beide uitgevonden door Conrad Busken Huet – in de architectuur werden herleid tot een barok katholiek zuiden en een classicistisch calvinistisch noorden.

Dat Nederland en België ondanks een grotendeels gemeenschappelijke cultuur en gedeelde geschiedenis als Lage Landen geen gezamenlijke architectuurgeschiedschrijving kennen, was het uitgangspunt voor het project 'Eenheid en Tweespalt: architectonische relaties tussen de Zuidelijke en de Noordelijke Nederlanden 1530-1700', waarvan de gelijknamige Engelstalige bundel een groot deel van de resultaten samenvat. Het onderzoeksproject werd verricht met subsidie van het Vlaams Nederlands Comité, een samenwerkingsverband tussen de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek Vlaanderen (FWO), onder leiding van beide redacteurs. De architectonische relaties werden op vier niveaus onderzocht: de opdrachtrelaties, stedelijke overheden, religieuze partijen en het professionele netwerk van een toonaangevende steenhouwerfamilie. Over het laatste gaat ook het tweede boek, dat een Engelse vertaling en bewerking is van een proefschrift uit 2001, getiteld: *Bouwen voor stad en land. Overzicht van het handelsnetwerk van de aannemersfamilie Van Neurenberg*